

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 796.52(497.452)"1910":929Zupan A.

Prejeto: 8. 9. 2016

Miha Šimac

asist. dr., Teološka fakulteta UL, Katedra za zgodovino Cerkev in patrologijo,
Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana
E-pošta: miha.simac@teof.uni-lj.si

Anton Zupan (1874–1954), profesor iz Vrbe

IZVLEČEK

V pričujočem prispevku je orisana življenjska pot prof. Antona Zupana, ki se je v zgodovino slovenskega planinstva zapisal kot eden od zaslužnih mož, ki jim je pred prvo svetovno vojno uspelo na Stolu postaviti Prešernovo kočo. V času prve svetovne vojne se je kot častnik znašel na albanski fronti, po vojni pa se je znova vrnil v šolske klopi. Leta 1926 je postal ravnatelj celjske gimnazije. Kot birmanski boter in dobrotnik pa je pomembno vplival tudi na bodočega ljubljanskega (nad)škofa Antona Vovka.

KLJUČNE BESEDE

Vrba, gimnazijski profesor, prva svetovna vojna, Anton Vovk, planinsko društvo, Stol, ravnatelj, Celje

ABSTRACT

ANTON ZUPAN (1874–1954), A GRAMMAR SCHOOL TEACHER FROM VRBA

The paper at hand describes the life of grammar school teacher Anton Zupan, who inscribed himself in the history of Slovenian mountaineering as one of the men credited for the construction of the Prešeren Lodge on Mt. Stol before the First World War. During the war he served as an officer on the Albanian Front and afterwards returned to school. In 1926 Zupan was appointed headmaster of the Celje Grammar School. As a confirmation godfather and benefactor he also left an important mark on the future (Arch)Bishop of Ljubljana, Anton Vovk.

KEY WORDS

Vrba, grammar school teacher, First World War, Anton Vovk, mountaineering society, Mt. Stol, headmaster, Celje

Uvod

»Navedi mi, bela Ljubljana, navedi mi toliko svojih mož in va taki vrsti je navedi, kakor naštev: Ivan Zlatousti – Fran Prešerin – Matija Čop – Anton Janša – Luka Knafelj. Mali Breznici, ki šteje nekaj nad 1500 duš, navedi jej, največe slovensko mesto, bela Ljubljana, takih in tolikih svojih, kakor si je čula sedaj iz mojih ust. In bela Ljubljana molčiš!« S temi besedami je 28. avgusta 1912 msgr. Tomo Zupan (1839–1937) v svoji pridigi v brezniški župnijski cerkvi, ki jo je imel ob odkritju spomenika ožjemu rojaku, ljubljanskemu škofu Janezu Zlatoustu Pogačarju, izzval prestolnico Kranjske. Ob tej priložnosti je po vaseh navedel več kot sto vidnih izobražencev, ki so izšli iz te župnije v zadnjih 130 letih in se zapisali v zgodovino slovenskega naroda. Za vas Vrbo je poleg pesnika Franceta Prešerna in škofa Janeza Zlatousta Pogačarja navedel še druge »študente«, ki so dosegli duhovniški stan in delovali za slovenstvo na različnih področjih. Msgr. Zupan, prvi prešernoslovec, je v pridigi med drugim dejal: »Vsi – naš škof in oni – so vaša lastnina, so sinovi tega lepega oddelka božjega sveta tostran Bleda proslula radovljiška ravnina. Kar je jasnih glav med vašimi otroki, pošiljajte je v višo šolo: Če so vaši predniki toliko zmogli – kako, da ne bi zmogli vaši otroci? Saj ni zaživel menda tu pod Stolom danes drugačen rod? Ohranite posebno ve matere potomcem rodninjsko-breznisko častno ime!«¹

Zdi se, da so starši to navodilo zvesto upoštevali in so že prej, pa tudi še pozneje pošiljali »jasne glave« svojih otrok v šole. Do danes lahko ta Zupanov seznam še korenito dopolnimo; samo v Vrbi je bilo rojenih še nekaj takšnih, ki so pustili svoj pečat v zgodovini slovenskega naroda. Med njimi se je znašel tudi prof. Anton Zupan, ki je širši javnosti bolj znan zaradi dosežkov na področju slovenskega planinskega društva, drugim pa tudi zaradi svoje povezanosti z Antonom Vovkom. Kratak prispevek tako poskuša še nekoliko bolje predstaviti omenjenega profesorja.²

... draga vas, domača!

Priimek Zupan v brezniški župniji ni neznan, čeprav ni bil ravno značilen za Vrbo. *Status animarum* nam razkrije, da gre korenine profesorjevega rodu iskati v Mostah pri Žirovnici, kjer se je 21. novembra 1819 rodil Klemen Zupan. Poročil se je z Marijo Dobida in se naselil v Studenčicah. V družini se jima je, sodeč po Statusu, rodilo šest otrok. Kot prvi se je 12. aprila 1848 rodil sin Anton. Mladi fantič je rastle in se izšolal za mizarskega mojstra. Nevesto si je našel v Vrbi, ko se je zagledal v kajžarsko hčer Bla-

ža Gogale, Marijo Ano. Poročila sta se 13. oktobra 1873, na poti pa je bil že prvi otrok. 16. januarja 1874 se jima je rodil prvi sin, ki sta ga krstila za Antona. Pozneje se jima je rodilo še devet otrok, vendar so nekateri umrli že v zgodnji mladosti.³

Anton ml. je otroška leta preživel v Vrbi. Ker je bil očitno bister, so se starši odločili, da ga pošljejo v šole. Prvič je v šolske klopi sedel v domači župniji, nato pa ga je pot vodila v širni svet. Nižjo gimnazijo je štiri leta obiskoval v Kranju, potem pa odšel v Ljubljano in se vpisal v tamkajšnjo c. kr. (državno)⁴ višjo gimnazijo.⁵ Anton se je takrat znašel v V. a razredu, kjer je bilo skupno 47 fantov. Med njimi je bil tudi Heinrich Lazarini (1874–1950).⁶ Grščino in latinščino jih je takrat poučeval prof. Valentin Kermavner, matematika je poučeval Augustin Wester, Heinrich Gartenauer pa naravoslovje. Z nemščino jih je temeljito seznanjal profesorski suplent Florian Hinter, slovenščino jih je poučeval profesorski suplent Matevž Suhač, zgodovino in geografijo pa Anton Kaspret. Poleg obveznih predmetov so na gimnaziji imeli tudi več neobveznih (zlasti jezikov), pa tudi stenografijo in kaligrafijo. Morda sta prav Alexander Pusčko in Franc Novak, ki sta poučevala stenografijo, v mladega Antona vsadila prvo seme njegovega zanimanja za ta predmet. Kot zanimivost velja omeniti, da sta med takratnimi profesorji na gimnaziji poučevala tudi Antonova ožja brezniska rojaka, msgr. Tomo Zupan in dr. Ivan Svetina (1851–1936). Prvi je med drugim poučeval verouk in slovenščino, dr. Svetina pa matematiko in verouk.⁷

Presenetljivo je, da ga v poročilu za naslednje šolsko leto spet najdemo v V. a razredu, tokrat med novimi sošolci, med katerimi sta bila tudi poznejši kamniški general Rudolf Maister (1874–1934) in sloviti blejski profesor matematike Josip Plemelj (1873–1967).⁸ Sklepali bi torej lahko, da se mu je v prvem letu študija v velikem mestu dogodilo nekaj podobnega kakor Franu Saleškemu Finžgarju⁹ in številnim drugim. Toda »repetitio est mater studiorum«, kar bi lahko razbrali tudi iz tega, da je bil v naslednjem letu v razredu med odličnjaki.¹⁰ Pozneje je leto za letom uspešno zaključeval gimnazijske študije

³ Za podatke iz obeh Statusov Animarum (SA) Breznica II A in SA Breznica II B se zahvaljujem namestniku vodje Nadškofijskega arhiva Ljubljana, mag. Tonetu Krampaču.

⁴ Na kratko o spreminjanju nazivov klasične gimnazije v Ljubljani glej: *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, str. 21–27.

⁵ *Jahresbericht des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1894/1895*, Laibach 1895, str. 43.

⁶ *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1890*, str. 74.

⁷ Prav tam, str. 35–37.

⁸ *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1891*, str. 72.

⁹ Fran S. Finžgar je to avtobiografsko epizodo slikovito opisal v svojem delu: *Študent naj bo!*

¹⁰ *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1891*, str. 72.

¹ <http://www.zirovnica.com/clanek/2002/01/monsignor-tomo-zupan-breznica-na-gorenjskem-breznicanje> (pridobljeno 25. 8. 2016).

² Kratke zapise o njem najdemo tudi v knjigi o celjski gimnaziji. Glej: *200 let I. gimnazije v Celju*, str. 265.

in bil v VIII. gimnaziji spet vpisan med odličnjake. Tega leta je Antona čakala tudi matura, h kateri se je prijavilo 41 dijakov in en privatist (po vsej verjetnosti gre tu za Plemlja, ki je zadnji letnik gimnazije opravljal kot privatist). Pisni izpiti so bili od 11. do 16. junija, ustni izpiti pa so se začeli 9. julija.¹¹ Anton je z odliko opravil maturo in se namenil posvetiti študiju filologije, kakor lahko preberemo v letnem šolskem poročilu.¹²

Študent na Dunaju

Mladi Anton se je po maturi odločil, da bo svoj cilj dosegel na dunajski univerzi. Jeseni 1894 se je podal v cesarsko prestolnico in se vpisal na tamkajšnjo filozofsko fakulteto. Iz ohranjene vpisnice je mogoče razbrati, da je takrat 20-letni mladenič s Kranjske, katoliške vere, zapisal, da je bil njegov varuh Jožef Zupan, posestnik in gostilničar iz Zabreznice. Na vpisnico je zapisal tudi, da je bil, kakor se zdi, prve dni oktobra nastanjen v Schloßelgasse št. 9,¹³ toda iz drugega dokumenta je mogoče razbrati, da se je že novembra preselil na Porzellangasse št. 30 v IX. dunajskem okraju.¹⁴ Ob vpisu so morali študentje plačati vpisno takso, študij pa je bil povezan tudi s plačilom različnih taks in šolnine, ki se je plačevala vsak semester.¹⁵ Poleg vseh omenjenih je enega večjih stroškov predstavljala nastanitev. Študentje so se praviloma znašli bodisi pri različnih zasebnikih bodisi po različnih domovih in zavodih, kakor je to opisal Alojz Cindrič v svoji razpravi o dunajskih študentih s Kranjske.¹⁶ Pri tem je malo študentov lahko računalo na domačo finančno podporo, zato so mnogi poskušali poiskati različne načine, kako priti do potrebnih sredstev, da bi lahko uresničili svoje cilje. Številni so upali, da jim bo uspelo pridobiti katero od štipendij. Med temi je posebno mesto gotovo imela štipendija duhovnika Luke Knaflja (1621–1671), ki jo je ustanovitelj posebej namenil za študente s Kranjskega.

Glavni prihodek te štipendije je predstavljala »hiša pri svetem Jakobu in tistih tri tisoč goldinarjev prejetih za posestvo«. Do srede 18. stoletja je, kakor je zapisal Peter Vodopivec, Knafljeva ustanova sodila med manjše. Vsota se je le počasi večala, do srede 19. stoletja pa je premoženje naraslo na 24.030 goldinarjev. V tem času je imela največja Goldbergova štipendija, kakor navaja Vodopivec, »42.121

goldinarjev kapitala.«¹⁷ Upravitelj (superintendent) Knafljeve ustanove, dr. Ferdinand Suppantisch (upravitelj od 1855 do 1873), je z energičnim delom izpeljal zelo potrebno obnovo hiše, zvišal najemnino stanovanj v njej, pozneje pa tudi povečal štipendijski znesek (leta 1860 je ta znašal 157,50 goldinarja, leta 1867 pa 240 goldinarjev) ter število štipendij z 19 na 23.¹⁸ Z naraščanjem kapitala se je število štipendij sprva povzpelo na 36, leta 1894, ko je Anton zaključeval šolanje na gimnaziji, pa so znesek povečali na 300 goldinarjev. Štipendije so se podeljevale »v obrokih; in sicer v začetku zimskega semestra, nato 2. januarja, 1. aprila in 1. junija«. Ob tem so morali študentje priložiti zahtevane papirje.¹⁹ Študentje so ob prejemanju štipendije očitno imeli nekatere dolžnosti, povezane še posebej z ohranjanjem spomina na ustanovitelja Knaflja. Tako v samem ustanovnem pismu piše, da bodo študentje, »ki bodo hoteli uživati to štipendijo, dolžni izmoliti vsako sveto nedeljo v letu za dušo umrlega gospoda (ustanovitelja) tri svete očenaše in prav toliko zdravih Marij skupaj s Credom v čast in slavo najsvetejše Trojice, nadalje prejeti ob velikih praznikih kot o Božiču, Veliki noči, Binkoštih in vseh svetih sv. spoved in obhajilo, kakor tudi vsako leto na dan njegove smrti, to je ob obletnici (29. junija) zanj udeležiti se sv. maše in pri tem izmoliti en rožni venec. Kdor bi zavestno ravnal proti temu in teh zahtev ne bi izpolnjeval ali bi se sicer slabo obnašal, ta bo ipso facto izgubil štipendijo in bo na njegovo mesto imenovan kdo drug.«²⁰

Za takšno štipendijo je v prvem letniku študija zaprosil tudi Anton Zupan in se pri tem najverjetneje, kakor mnogi pred (in za) njim, skliceval na uboštvne domače razmere. Iz dokumentov je mogoče razbrati, da je Zupan štipendijo prejel s sklepom z dne 14. junija 1895.²¹

Kot študent je obiskoval zlasti predavanja iz klasičnih jezikov. V prvem semestru študija je tako med drugim poslušal predavanja pri profesorju dr. Emanuelu Hoffmanu (1825–1900), ki je poučeval zgodovino rimske literature. O Cezarjevih Galtskih vojnah in Antigoni je predaval dr. Michael Gitlbauer (1847–1903), o zgodovini grške literature pa politik in sloviti filolog profesor dr. Wilhelm pl. Hartel (1839–1907).²² Zupan je obiskoval predavanja še pri drugih uglednih profesorjih; o slovanski mitologiji in slovanski filologiji je predaval docent prof. dr. Fran-

¹¹ *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1893/94*, str. 67.

¹² *Jahresbericht des k. k. Staats-Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1894/1895*, Laibach 1895, str. 43.

¹³ Archiv der Universität Wien, Nationalen, Philosophische Fakultät, MF 1057, Zupan Anton.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ O šolninah in taksah glej: Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 220–225.

¹⁶ Prav tam, str. 229–234.

¹⁷ Vodopivec, *Luka Knafelj in štipendisti*, str. 35.

¹⁸ Prav tam, str. 39–41.

¹⁹ Prav tam, str. 45–46.

²⁰ Prav tam, str. 30.

²¹ Prim. Archiv der Universität Wien, Nationalen, Philosophische Fakultät, MF 1064, Zupan Anton. – Na seznamu prejemnikov za akademsko leto 1894/1895 ga najdemo tudi v knjigi Petra Vodopivca. Glej: Vodopivec, *Luka Knafelj in štipendisti*, str. 75.

²² Za podrobnejše podatke o njem glej: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd119035030.html#ndbcontent> (zapis z dne 29. 8. 2016).

čišek Pastrnek (1853–1940),²³ v zapisih pa razberemo, da je med drugim poslušal tudi predavanja pri dr. Karlu Schenklu (1827–1900).²⁴

Vojaška obveznost in institut enoletnega prostovoljca

Prvo leto študija je hitro minilo, drugo leto pa se je Anton znašel v popolnoma drugačnem položaju – v vojašnici. Cesarska armada je z reformami leta 1868 zakonsko predpisala splošno triletno vojaško obveznost. V zakonu so bile zapisane tudi različne olajšave za nekatere nabornike (npr. bogoslovce), eno od posebnosti pa je predstavljal 21. člen zakona, ki se glasi:

»Domačini, ki imajo toliko izobraženja, ki odgovarja dovršenim študijam više gimnazije, više realke ali v isti vrste stoječe učilnice in se o tem spričajo s spričevali takih javnih ali pa tudi zavodov, ki imajo pravico javnosti, ali ki tako svoje izobraženje spričajo po skušnji, katero imajo položiti pred mešano komisijo v ta namen sklicano, potem pa prostovoljno stopijo v armado in se za časa svoje službe sami iz lastnega žepa občalijo, oborožé in prehranjujejo (pri konjiskih si omislijo tudi konja in skrbé za konjev živež) predstavijo se v mirnih časih že po dokončani enoletni od dne vstopa šteti dejanski službi v reservo in ako hočejo svoje študije nadaljevati, imajo pravico izvoliti si svoj garnizon in pa do 25. leta tudi leto, katero hočejo svojo službo opravljati. Ako si hočejo tudi sami stanovanje plačati, ne sme se jih siliti, da bi v kasarni stanovali.« To je veljalo tudi za tiste, ki niso imeli dovolj premoženja, da bi sami financirali takšno službovanje, saj v nadaljevanju piše, da so takšni lahko enoletni prostovoljci in se jih oskrbuje »iz skupnega denarja za vojaštvo«.²⁵

Omenjeni člen se v bistvenih točkah ni spremenil niti z novim vojnim zakonom iz leta 1889, v katerem je ugodnosti enoletne prezentne službe v vojski podrobneje opredeljeval 25. člen. Glavni namen tega vojaškega služenja je zapisan takole: »Enoletna djanska (aktivna) služba je samo edino vojaški izučbi namenjena.«²⁶ Na koncu aktivnega služenja so enoletni prostovoljci²⁷ opravljali izpite, če so bili uspešni, pa so bili imenovani za rezervne častnike. Na ta način so oblasti želele zapolniti vrzeli v častniških

vrstah in sam častniški stan »pomeščaniti«, kakor pišejo avtorji.²⁸

Aktivno služenje enoletnega prostovoljca v vojski je bilo, kot že omenjeno, povezano s stroški, saj so si morali prostovoljci vso opremo in vse potrebno priskrbeti sami. Povprečnina je znašala okoli 174 goldinarjev. Če kandidat teh sredstev ni premogel, je lahko na podlagi predloženih ubožnih spričeval vojsko služil na državne stroške. Pri tem je treba omeniti, da so študentje, ki so se za služenje vojaškega roka odločili med študijem, obdržali vse pravice redno vpisanih. Posledično so lahko prejeli tudi štipendije.²⁹ Prav podatek o tem, da je bil Anton Zupan štipendist Knafeljeve ustanove, je med drugim zapisan tudi na njegovem vojaškem dokumentu.³⁰

Poleg že navedenih biografskih podatkov o rojstvu, dotedanji izobrazbi in domačih razmerah lahko iz omenjenega vojaškega dokumenta izvemo še nekaj več o času, ko je Anton nosil vojaško suknjo. Za te so enoletni prostovoljci poskrbeli sami, tisti, ki so službovali »na državne stroške«, pa so uniformo prejeli v vojaških skladiščih.³¹ Tako je služboval tudi Zupan, kar pomeni, da je svojo uniformo najbrž prejel v skladišču belgijske vojašnice. Za svojo enoto si je namreč izbral 27. pehotni polk kralja Belgijcev (*k. u. k. Infanterie Regiment (IR) Albert I. König der Belgier Nr. 27*), ki je imel sedež v Ljubljani.³² Takrat je prejel dele oblačil in opreme, ki je sestavljala paradno in običajno uniformo. Navadno uniformo, ki so jo uporabljali pri vajah in opravljanju vsakodnevnih nalog, so sestavljale svetlo modre hlače in temno modra bluza z značilnimi žepi in pokritimi gumbi ter pokončnim ovratnikom z našitki v cesarsko rumenih barvah (polkovne barve IR 27). Ob paradah pa si je namesto bluze nadel t. i. vojaški suknjič (*Waffenrock*), ki je bil brez žepov, z vidnimi gumbi ter celim ovratnikom in manšetami v polkovni barvi. Kot pokrivalo si je namesto običajne svetlo modre kape nadel paradni čako črne barve z zlatim cesarskim orlom in kokardo. Status enoletnega prostovoljca je označeval rumen trak z ozko črno črto, ki je bil prišit na spodnjem delu obeh rokavov Antonove bluze.³³

Izobraževanje enoletnih prostovoljcev je bilo razdeljeno na tri sklope. Prvi in drugi sklop so gójenci obiskovali v šolah za enoletne prostovoljce, ki so delovale pri vojaških enotah.³⁴ Takšno šolo je torej obiskoval tudi Anton. V prvem sklopu (od 1. oktobra do konca novembra) je bil deležen temeljnega vojaškega usposabljanja in seznanjanja z osnovami vojaškega življenja. Enoletni prostovoljci so se po-

²³ Podrobneje o Pastrneku glej: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_P/Pastrnek_Frantisek_1853_1940.xml (zapis z dne 4. 9. 2016).

²⁴ Archiv der Universität Wien, Nationalen, Philosophische Fakultät, MF 1057, Zupan Anton.

²⁵ *Slovenski narod*, 19. 12. 1868.

²⁶ Zakon iz 11. aprila 1889, s katerim se uvaja nov vojni zakon. Dostopen na spletu: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rsl&datum=1889&page=129&size=45> (zapis z dne 25. 8. 2016).

²⁷ Institut enoletnega prostovoljca v habsburški armadi je v slovenskem prostoru slabo poznan. Prav zato je ob tej priložnosti, ob primeru Antona Zupana, opisan nekoliko bolj podrobno.

²⁸ Prim. Stergar, *Slovenci in vojska 1867–1914*, str. 22.

²⁹ Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 238.

³⁰ ÖSTA/KA, Quall, karton 3942, Zupan Anton.

³¹ Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 238.

³² ÖSTA/KA, Quall, karton 3942, Zupan Anton.

³³ Za podatke o uniformi se zahvaljujem kolegu zgodovinarju Marku Ličini.

³⁴ Prim. Glückmann, *Das Heerwesen*, str. 227.

stopoma seznanjali tudi s posebnostmi posameznih rodov vojske, za kar so poskrbeli dodeljeni častniki kot inštruktorji in ustrezni podčastniki. Ti so tiste enoletne prostovoljce, ki niso bili večji nemščine, o vojski pogosto poučevali v maternem jeziku.

Drugi sklop vojaškega usposabljanja je bil predviden za obdobje od 1. decembra do maja. V tem času so enoletnim prostovoljcem posredovali vsa tista znanja, ki bi jih kot bodoči rezervni častniki nujno potrebovali. Učni proces je bil sestavljen iz teoretičnih in praktičnih delov. Med drugim so jih poučevali o vojaški administraciji in taktiki, izvajali so različne praktične vaje na terenu in v vojašnicah ter se dodobra seznanili z organiziranostjo vojske, njeno oborožitvijo in z vsemi potrebnimi službenimi predpisi. Ves ta čas so nadrejeni za vse tiste, ki niso znali nemščine, na različne načine skrbeli, da so se je postopoma priučili. Ob koncu tega obdobja so bili seveda komisijsko ocenjeni, ali so dosegli zahtevane normative znanja. V tem primeru so rekruti napredovali, posameznik pa je lahko prišel do naslovnega, titularnega čina desetnika (*Korporal*).³⁵ To je 31. marca 1896 postal tudi Anton Zupan, kakor lahko razberemo iz njegove personalne mape.³⁶

Tretji, poslednji sklop šolanja enoletnih prostovoljcev je bil namenjen posamezniku, da je pridobil jasen vpogled v vojaško poveljevanje in delovanje. Tako je bil med drugim odgovoren za disciplino in vodenje navadnih vojakov; posebej so bili inštruktorji pozorni na to, kako zna voditi zaupano mu moštvo. Ves ta čas praktičnega urjenja v poveljevanju je bil vsak posameznik pod budnim očesom nadrejenih, pa tudi aktivnih podčastnikov, ki so preučevali vnemo in uporabnost posameznega enoletnega prostovoljca. Te ocene so pozneje imele pomembno težo pri komisiji, ki je ocenjevala praktično usposobljenost morebitnih bodočih rezervnih častnikov.³⁷ Zanimivo je, da je Anton Zupan v naslovni čin narednika napredoval šele v začetku oktobra (4. 10.) 1896,³⁸ ko so praviloma že potekali izpiti za rezervne častnike (te so navadno opravljali od 16. septembra do 15. oktobra). Enoletni prostovoljci so izpite opravljali pred izpitno komisijo, ki so jo navadno sestavljali brigadir, načelnik generalštaba divizije, v katero je sodila enota (v Ljubljani torej načelnik generalštaba 28. pehotne divizije), dva štabna častnika in še dva stotnika. Izpit je bil sestavljen iz praktičnega dela (npr. vodenje enote) in teoretičnih predmetov, kjer so kandidati izpite opravljali ustno in pisno. Izpite so ocenjevali z ocenami »odlično, zelo dobro, dobro, zadostno, nezadostno in slabo (*Schlecht!*)« – lahko bi rekli tudi »zanič«. Poleg tega je komisija presojala moralni značaj kandidata: ali je primeren, da postane častnik, ali ne. Pri tem so bili člani

Rezervni poročnik Anton Zupan leta 1897
(Zapuščina prof. Zupana).

izpitne komisije pozorni tudi na morebitne kazni, ki so bile med aktivnim vojaškim služenjem zapisane v vojaški dosje, pomembno vlogo pri ocenjevanju pa so odigrale tudi sodbe nadrejenih častnikov inštruktorjev. Te ocene so komisiji dale precej dober vpogled v sposobnosti posameznega kandidata.³⁹ Takšen izpit je opravil tudi Anton, in sicer z odlično oceno. Na podlagi tega je bil 22. decembra 1896 uradno povišan v rezervnega poročnika, od 1. aprila 1897 pa je bil kot rezervni poročnik dodeljen v sestav 4. bosansko-hercegovaškega pehotnega polka.

Kot rezervnega častnika so Zupana vojaške oblasti med drugim ocenile, da ima močan in miren značaj, da je zelo dober poveljnik, inštruktor in strelec ter da dobro pozna službene predpise. Do predpostavljanih je bil zelo ponižen in pokoren, do sebi enakih prijateljski in takten, do podrejenih pa službeno zadržan in energičen. Navedli so še, da Zupan popolnoma obvlada nemški, slovenski in hrvaški jezik.⁴⁰

³⁵ Povzeto po: Zehetbauer, *Die "Einjährigen" in der alten Armee*, str. 45.

³⁶ ÖSTA/KA, Quall, karton 3942, Zupan Anton.

³⁷ Zehetbauer, *Die "Einjährigen" in der alten Armee*, str. 46.

³⁸ ÖSTA/KA, Quall, karton 3942, Zupan Anton.

³⁹ Zehetbauer, *Die "Einjährigen" in der alten Armee*, str. 92–93.

⁴⁰ ÖSTA/KA, Quall, karton 3942, Zupan Anton.

Znova na Dunaju

Po enoletnem aktivnem vojaškem službovanju se je Anton znova znašel v dunajskih predavalnicah in nadaljeval študij. Iz vpisnic lahko razberemo, da se je sprva večkrat selil, saj je živel na različnih naslovih, oktobra leta 1897 pa se je nekako ustalil na naslovu Garnisongasse št. 18 (3. nadstropje, 19. vrata).⁴¹ Stavba stoji blizu stare splošne bolnišnice, kjer je danes študentski kampus, in je precej blizu univerze.

V tem času je poslušal predavanja pri različnih profesorjih. Med drugim je po koncu vojaške službe, kot že v prvem semestru, znova obiskoval predavanja pri profesorju nemških korenin, dr. Eugenu Ludwigu Bormannu (1842–1917), ki se je pomembno udeleževal na področju latinske epigrafike.⁴² Prav tako je Anton v naslednjih semestrih obiskoval predavanja iz stare cerkvene slovanščine pri češkem slavistu prof. dr. Vaclavu Vondráku (1859–1925) in klasičnem filologu Friedrichu Marxu (1859–1941), predavanja pa je poslušal tudi pri slovenskem rojaku, takratnem

Garnisongasse št. 18 leta 2016
(foto: Miha Šimac, julij 2016).

privatnem docentu za slovansko filologijo, prof. dr. Matiju Murku⁴³ (1861–1952).⁴⁴

Če imamo za študij dokaj dobra poročila, pa veliko manj vemo o vseh obštedijskih dejavnostih, saj doslej (še) ni raziskano, v katerih slovenskih društvih je Zupan deloval. Domnevati smemo, da je bil aktivno vključen v živahno življenje slovenskih študentov. Na to namigujejo tudi časopisne notice, saj se je recimo v zadnjem letu študija znašel na čelu odbora slovenskih študentov, ki so se želeli pokloniti svojemu tragično preminulemu kolegu, študentu na filozofski fakulteti, Ivanu Kunšiču (1874–1899).⁴⁵ *Slovenski narod* je tako 15. marca 1899 objavil notico, s katero so študentje pokojnikove prijatelje pozvali, naj s svojimi darovi pripomorejo k postavitvi dostojnega spomenika umrlemu Kunšiču. Vse prispevke, kakor so zapisali, naj pošiljajo »gosp. Antonu Zupanu, cand. phil. na Dunaju (univerza)«. ⁴⁶ Iz časopisnih notic je mogoče izvedeti, da se je v tem času Zupan včlanil v slovensko planinsko društvo⁴⁷ in po svojih močeh daroval marsikateri goldinar za slovensko stvar.⁴⁸ Zdi se torej, da je bil zelo aktiven na različnih področjih, po pripovedovanju domačih pa je tudi življenje samo rad zajemal z veliko žlico. Kljub temu je zvesto sledil zastavljenemu cilju in pridno študiral, s študijskimi obveznostmi pa je zaključil poleti 1899, ko se je, poln idej in načrtov, vrnil na Kranjsko.

Služba in življenje v Kranju

Pot ga je vodila v Kranj, saj je na tamkajšnji gimnaziji v šolskem letu 1899/1900 dobil prvo pripravniško zaposlitev in postal suplent.⁴⁹ Iz letnega poročila gimnazije je mogoče razbrati, da je poučeval latinščino, nemščino in slovenščino, med neobveznimi predmeti pa so mu zaupali kaligrafijo in skrb nad športnimi igrami dijakov nižjih razredov.⁵⁰

V mestu se je očitno dobro znašel, saj se je že kmalu aktivno vključil v družbeno življenje tamkajšnjih meščanov in bil tudi med prvimi člani kranjske podružnice Planinskega društva.⁵¹ Ko se je ustalil v Kranju, se je začel ozirati za življenjsko družico. Oko

⁴³ Podrobneje o njem glej: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380810/> (zapis z dne 28. 8. 2016).

⁴⁴ Prim. Archiv der Universität Wien, Nationalen, Philosophische Fakultät, MF 1058; 1061; 1062; 1063; 1064; 1066; 1067; Zupan Anton.

⁴⁵ Podrobneje o Ivanu Kunšiču glej: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi311447/> (zapis z dne 28. 8. 2016).

⁴⁶ *Slovenski narod*, 15. 3. 1899.

⁴⁷ *Planinski vestnik* je maja t. l. poročal, da je »Anton Zupan, modroslovec na Dunaju«, postal član radovljiške podružnice. Prim. *Planinski vestnik*, 25. 5. 1899, str. 86.

⁴⁸ Bil je denimo omenjen med darovalci za Družbo sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. Prim. *Slovenec*, 12. 6. 1899.

⁴⁹ Prim. *Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji 1923*, str. 117.

⁵⁰ *Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1897/8–1899/1900*, str. 30–31, 78.

⁵¹ Prim. *Po desetih letih 1899–1909*, str. 36.

⁴¹ Prim. Archiv der Universität Wien, Philosophische Fakultät, Nationalen, MF 1063, Zupan Anton, 1897/98.

⁴² Več o njem: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116253215.html> (zapis z dne 27. 8. 2016).

Poročna fotografija Antona Zupana in Anice Tomažič
(Zapuščina prof. Zupana).

se mu je ustavilo na nečakinji škofjeloškega župnika Ivana Tomažiča (1841–1900), gospodični Anici Tomažič, ki je bivala pri stricu v tamkajšnjem župnišču. Zato se je Anton večkrat podal tja in tam povasoval, ob tem pa se ni pozabil oglasiti tudi pri takratnem kaplanu in poznejšem upravitelju župnije, ožjem rojaku Franu S. Finžgarju (1871–1962). V svojih spominih je Finžgar o teh Antonovih obiskih med drugim zapisal: »In ko je zasnubil profesor Zupan iz Kranja Tomažičevo nečakinjo, so se obiski še pomnožili. Prihajali so ženini in prijatelji večkrat ob sobotah zvečer. Moral sem jim drugariti.«⁵² Prav Finžgar ju je potem 7. oktobra pospremil pred oltar tamkajšnje župnijske cerkve, kjer sta se poročila. Kot priči sta bila prisotna Fran Tausers, c. kr. finančni oficijal, in Anton Jeršincev, gimnazijski suplent.⁵³ O tem veselem dogodku je 13. oktobra poročal tudi časopis *Gorenjec*.⁵⁴

Anton Zupan si je ustvaril družino, hkrati pa si je prizadeval, da bi čim hitreje končal suplentski staž in postal profesor. V naslednjem letu je bil še naprej za-

poslen v kranjski gimnaziji, v tem času pa je dvakrat dobil odobren dopust, da bi lahko opravljal strokovne izpite. Iz letnega poročila razberemo, da je bil dopust predviden za čas od 8. do 20. oktobra 1900 ter od 18. februarja do 1. marca 1901. Izpit je Zupan uspešno opravil in bil potem imenovan za stalnega profesorja oziroma, kakor je zapisal *Gorenjec*, »pravim gimn. učiteljem«.⁵⁵ To se je seveda znatno poznalo tudi v finančnem oziru. Če je še leta 1900 kot suplent imel 1728 kron letnih dohodkov, je njegova profesorska letna plača leta 1902 znašala 3200 kron.⁵⁶ S tem so bile povezane tudi profesorske obveznosti, ki so se iz leta v leto precej spreminjale. Če je imel v letu 1901/2 25 ur obveznih predavanj (latinščino, nemščino in grščino) tedensko,⁵⁷ je imel že v naslednjem šolskem letu dve uri manj.⁵⁸ Tudi v naslednjih letih se je število ur obveznih predavanj precej spreminjalo. Tako je, denimo, v šolskem letu 1910/1911 imel 15 ur obveznih predavanj (grščina, latinščina), k tem pa je treba prišteti še ure, posvečene predavanjem pri neobveznih predmetih. Takrat je prof. Zupan tedensko poučeval tako slovensko kot nemško stenografijo.⁵⁹

Ob vseh profesorskih dolžnostih je vendarle našel še dovolj časa in opravljal še vrsto drugih služb ter bil član različnih odborov in organizacij. Med drugim ga je gimnazija imenovala za enega od dveh zastopnikov »profesorskega kolegija v odboru dijaške kuhinje«.⁶⁰ Na občnem zboru kranjske narodne čitalnice, ki je potekal ob koncu leta 1903, so Zupana izvolili za knjižničarja,⁶¹ postal je občinski odbornik,⁶² po prezgodnji smrti Janka Majdiča (1870–1906) (prvega načelnika planinskega društva) pa je bil izvoljen za njegovega naslednika.⁶³

V tem času so ga še nekajkrat poklicali na orožne vaje, ki jih je kot rezervni častnik opravljal v letih 1900, 1902 in 1906. Te so se praviloma odvijale poleti, v drugi polovici julija in prvi polovici avgusta. Leta 1907 je bil prestavljen v evidenco domobranskih enot, kar je pomenilo, da ga niso več klicali na takšna usposabljanja.⁶⁴ Prav tega leta je *Gorenjec* objavil zanimiv prispevek z naslovom *Kranj pa njegove starine*. V njem je poročevalec predstavil zgodovinsko pomembne starine, ki jih hranijo posamezniki po svojih hišah v mestu. Med drugim je obiskal dom profesorja Zupana, kjer si je lahko ogledal »Prešernov stol, kakor tudi več slik, katere je prav spretno narisa-

⁵⁵ *Gorenjec*, 6. 7. 1901.

⁵⁶ ÖSTA/KA, Quall, karton 3942, Zupan Anton.

⁵⁷ *Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg veröffentlicht für das Schuljahr 1901/1902*, str. 27.

⁵⁸ *Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg veröffentlicht für das Schuljahr 1902/1903*, str. 30.

⁵⁹ *Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1910/1911*, str. 23–24.

⁶⁰ Prim. *Gorenjec*, 26. 9. 1903.

⁶¹ Prim. *Gorenjec*, 5. 12. 1903.

⁶² Prim. *200 let I. gimnazije v Celju*, str. 265.

⁶³ Prim. *Gorenjec*, 17. 3. 1906.

⁶⁴ Prav tam.

⁵² Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, str. 136.

⁵³ NŠAL, ŽA Škofja Loka, Poročna matična knjiga – prepisi za l. 1900, zap. št. 28.

⁵⁴ Prim. *Gorenjec*, 13. 10. 1900.

Anton Vovk in njegov birmanski boter prof. Zupan
(NŠAL 107, Fotografska zbirka, P, Vovk).

la njegova gospa.⁶⁵ Iz tega je mogoče razbrati, da se je Anton zelo zanimal za svoje ožje slavne rojake in zbiral različne ostaline, povezane z njimi. Poleg tega se je živo zanimal za dogajanje v domači vasi. Morda se je zato posebej zavzel za mladega rojaka, Prešernovega pranečaka, Ribčevega Antona Vovka (1900–1963). Sedemletnemu fantiču je šel prav prof. Anton Zupan za birmanskega botra in ta odločitev naj bi bila po mnenju Ludvika Ceglarja »odločilna za vse življenje«, saj je Antonu Vovku »v veliki meri nadomestil očeta«. Prav Zupan naj bi kasneje posredoval, da je šel Vovk v kranjske šole in pozneje v tamkajšnjo gimnazijo. Ob tem je skušal boter svojemu varovancu pomagati na različne načine.⁶⁶

Koča na Stolu

V tem času je bil Anton Zupan še vedno načelnik kranjske podružnice slovenskega planinskega

društva. Že ob smrti prvega načelnika Majdiča je sklenil, da si bo kranjska podružnica z vsemi močmi prizadevala postaviti kočjo na Stolu, ki bo nosila ime po Francetu Prešernu, »ker bo stala nad krajem, ki nam je dal pesnika velikana«. ⁶⁷ Dela so kmalu stekla, sledili so ogledi, iskanje prostora, dogovori z lastniki ter seveda iskanje prepotrebnih sredstev. Potekale so različne nabirke, s pomočjo žena pa so organizirali tudi različne veselice. ⁶⁸ Temu projektu je vse svoje sile posvetil tudi prof. Zupan, kar je pripeljalo do uresničitve projekta poleti 1910. 31. julija je bila kočja slovesno predana svojemu namenu, o čemer je poročalo tudi časopisje. *Slovenski narod* je tako že naslednjega dne poročal, da se je slavnosti udeležilo okoli 400 ljudi, in nadaljeval: »Cerkveni obred je opravil begunjski župnik [Jakob] Kleindienst, ⁶⁹ ki je imel tudi kratek nagovor. Nato je imel pesniško lep nagovor prof. Zupan, načelnik banjske podružnice. V imenu osrednjega društva je govoril predsednik dr. Josip Tomišek, ki je slavil delavnost in požrtvovalnost banjske podružnice.« Časopisni poročevalec je na kratko zapisal še o kapacitetah nočitve (7 do 12 oseb), ni pa pozabil izpostaviti, da je bila hiša v oskrbi kranjske podružnice planinskega društva. ⁷⁰ O sami slavnosti in novi hiši se je nekaj dni pozneje podrobneje razpisal *Gorenjec*, ⁷¹ daljši prispevek pa so objavili tudi v *Planinskem vestniku*. ⁷² Prav Zupan je bil v prvih letih eden najpogostejših obiskovalcev nove kočje. Tako je, kakor je zapisal Jakob Prešeren (1888–1975), v devetih letih (od 1910 do 1922; z izjemo vojnih let 1914–1918) kočjo obiskal povprečno desetkrat na leto, skupaj torej kar devetdesetkrat. ⁷³ Zaradi zasluga pri postavitvi kočje in energičnega prizadevanja, da se pospešuje »razvoj slovenskega planinstva«, je bil prof. Anton Zupan predlagan in nato na 18. občnem zboru Slovenskega planinskega društva tudi izvoljen za njegovega častnega člana, kakor je poročal *Planinski vestnik*. ⁷⁴

Kljub preštevilnim aktivnostim je ostal Zupan še vedno zvest svojemu poklicu in je poleti 1911 kot profesor napredoval v VIII. plačni razred. V šolskem letu 1911/12 je poučeval latinščino in slovenščino v 1. a razredu ter grščino v VIII. razredu kranjske gimnazije. Poleg tega je tega leta poučeval še nemško in slovensko stenografijo kot neobvezna predmeta. ⁷⁵ Zdelo bi se, da je bil Anton Zupan zaradi energičnosti, ki jo je mogoče razbrati iz njegovih prizadevanj

⁶⁷ *Gorenjec*, 17. 3. 1906.

⁶⁸ Prim. *Slovenec*, 23. 3. 1907; *Gorenjec*, 5. 2. 1910.

⁶⁹ Jakob Kleindienst, roj. 16. 4. 1872 v Radovljici; m. 23. 7. 1898; † 27. 9. 1930 v Solinu pri Splitu. V: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, str. 431.

⁷⁰ *Slovenski narod*, 1. 8. 1910.

⁷¹ *Gorenjec*, 6. 8. 1910.

⁷² Prim. *Poti h goram*, str. 66–68.

⁷³ *Planinski vestnik* 1963, št. 3, str. 110.

⁷⁴ *Planinski vestnik* 1911, št. 6, str. 101.

⁷⁵ *Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz-Joseph Gymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1911/1912*, str. 25, 27–28.

⁶⁵ *Gorenjec*, 19. 1. 1907.

⁶⁶ Ceglar, *Nadškof Vovk I*, str. 14.

Prof. Anton Zupan (sedi v sredini) v novi Prešernovi koči (Zapuščina prof. Zupana).

za planinstvo, takšen tudi v učilnici in zato priljubljen med dijaki. Toda Jože Jagodic (1899–1974) ga je v svojih spominih primerjal s profesorjem Josipom Mastenom, za katerega je zapisal: »Ves pouk in ves način pouka je bila sama dresura. Najljubši posel mu je bil, da nas je lovil. Dvojke so padale kakor keglji pri kegljanju, zapisane seveda vedno na kako pomečkano kuverto v žepu. Iz teh dvojk si nismo dosti storili, ker je profesor itak vedel, koliko znamo. Pri zaključnem ocenjevanju je bil še kar pravičen. A njegove ure so nam bile vedno najmanj zaželene, skoraj odvratne. – Njemu je bil podoben prof. Anton Zupan, ki pa nas je učil samo nemško stenografijo kot neobvezan predmet.«⁷⁶ Žal omenjenega zapisa (še) ni bilo mogoče primerjati s katerim od opisov spominov kranjskih dijakov, ki bi nam razkrili njihove poglede na svoje profesorje, torej tudi na Zupana in njegovo poučevanje. Iz pripovedovanj in spominov, ki nanj še živijo v Vrbi, pa lahko razberemo, da je bil dejansko zelo natančen in strog profesor, ki otrok ni lovil, ker bi v tem užival, pač pa jih je želel temeljito naučiti jezika, pa naj je šlo za slovenščino ali nemščino.⁷⁷

V prvi svetovni vojni

Leta 1914 so počitniške dneve zaznamovali strelji in mobilizacija, ki jo je stari cesar ukazal po srbski

zavrnitvi ultimata julija t. l. Vojna je bila neizbežno dejstvo in pod zastave so klicali vojaški bobni. Med mobiliziranimi je bil tudi prof. Zupan, ki se je že 1. avgusta znašel v vojašnici. Žal njegova vojaška personalna mapa za to obdobje ne vsebuje nobenih podatkov o tem, kje se je nahajal in kaj je počel. Zato pa je mogoče razbrati, da je bil 1. novembra 1914 povišan v nadporočnika. Morda bi lahko sklepali, da je kot rezervni častnik takrat deloval predvsem v zaledju in skrbel za urjenje novincev, s katerimi so skušali zapolniti vrzeli padlih v posameznih enotah.

Njegov odhod v vojsko je seveda vznemiril domače, vplival pa naj bi tudi na njegovega varovanca Antona Vovka. Po Ceglarjevem mnenju naj bi odsotnost botra Zupana namreč nekoliko vplivala na to, da je Anton Vovk jeseni 1917 šolanje nadaljeval v Škofovih zavodih v Sentvidu pri Ljubljani.⁷⁸ Kljub temu da Zupan Vovku ni mogel pomagati, je v tem času očitno ostajal z njim v pisnih stikih. Tako mu je 25. oktobra 1916 za spomin izročil svojo fotografijo, na kateri je poziral v vojaški uniformi.⁷⁹

Morda je nadporočnik Zupan takrat že vedel, da se bo kmalu odpravil na bojišče. Iz vojaškega dokumenta namreč izvemo, da se je na fronti znašel 27. novembra 1916, in sicer kot poveljnik 5. stotnije II.

⁷⁶ Jagodic, *Mojega življenja tek*, str. 100.

⁷⁷ Pričevanja Janeza Ropreta z dne 14. 7. 2015.

⁷⁸ Ceglar, *Nadškof Vovk I*, str. 21.

⁷⁹ NŠAL 107, Fotografška zbirka, P, Vovk. – Za opozorilo na to fotografijo se zahvaljujem arhivistu mag. Blažu Otrinu.

Nadporočnik Anton Zupan oktobra 1916 (vir: NŠAL 107, Fotografska zbirka, P. Vovk). Zraven je ohranjena častniška legitimacija (Zapuščina prof. Zupana).

bataljona 23. črnovojniškega⁸⁰ pehotnega polka.⁸¹ V začetku marca 1917 so se njihovi položaji nahajali na Tomorosu med Ohridskim in Prespanskim jezerom.

⁸⁰ O tem, kdo je bil črnovojnik, je pisalo časopisje v vojnem času. *Slovenski gospodar* je tako poročal: »Kdo je črnovojnik? Črnovojnik je tisti, ki je nekaj kot vojak aktivno služil in je kot rezervnik 12 let odslužil. Dalje je črnovojnik tisti, ki ni bil vojak pred vojno, ki pa je bil med vojno pri prebiranju potrjen. Črnovojniki so tedaj tudi 18-, 19-, 20-letni mladeniči, ki so bili pri prebiranju potrjeni.« Prim. *Slovenski gospodar*, 16. 9. 1915, str. 1. Črnovojniške enote so bile sprva namenjene za zaledne naloge (varovanje skladišč, mostov itd.), v teku vojne pa so jih uporabili tudi na bojiščih.

⁸¹ OŠTA/KA, BA, Nr. 175017, karton 228, Zupan Anton.

Nanje so nekateri oddelki francoske vojske jurišali že 11. marca, dva dni pozneje pa so jih napadli oddelki francoske 76. pehotne divizije; natančneje, dva bataljona 210. francoskega pehotnega polka iz Auquonna, ob pomoči bataljona 227. francoskega pehotnega polka, ki ju je podprl na desnem krilu.⁸² Tega dne se je Zupanova stotnija izkazala v bližinskih bojih. V predlogu za njegovo odlikovanje piše: »Dne 13. marca je na čelu svoje stotnije na položaju na vzhodnem pobočju gore Tomoros med Ohridskim in Prespanskim jezerom v bližinskem boju krvavo zavrnil več napadov Francozov, ki so po siloviti topniški pripravi napadli s premočnimi silami.« Zaradi tega so predpostavljeni predlagali, naj dobi vojaški zaslužni križec 3. razreda z vojnim okrasjem in meči, ki ga je potem tudi prejel.⁸³

Morda je prav zato napredoval in postal stotnik, kar je zapisano tudi v njegovi ohranjeni vojaški legitimaciji.⁸⁴ Dodatnih podrobnejših informacij o nadaljnji vojaški poti pa (doslej) žal ni bilo mogoče najti. Le iz pripovedovanja njegovega vnuka bi lahko razbrali, da je na tem delu bojišča ostal vse do razpada monarhije. Od tam naj bi se večinoma peš prebijal do doma.⁸⁵

V novi državi nove zadolžitve

Po koncu prve svetovne vojne se je Zupan kmalu znašel v Kranju, kjer ga je čakala družina (žena in štirje otroci), pa tudi delovno mesto. Leta 1919 je tako dijake poučeval grščino, latinščino in slovenščino.⁸⁶ V tem času je bil še vedno načelnik kranjske podružnice planinskega društva, ki jo je vodil še vse do leta 1923.⁸⁷ Dve leti prej, leta 1921, je bil prof. Zupan izvoljen tudi za kranjskega občinskega odbornika. Iz časopisja razberemo, da je postal načelnik vojaškega odseka.⁸⁸ Prav tega leta je Zupanov varovanec Anton Vovk 29. junija v ljubljanski stolnici prejel mašniško posvečenje in 8. julija pel novo mašo v domači, brezniški župniji.⁸⁹ Zupan je bil seveda upravičeno ponosen na svojega birmanca ter je z njim tudi še pozneje ostal tesno povezan in v pisnih stikih.

Po tem veselem dogodku se je Zupan spet vpel v različne aktivnosti. Tako je bil leta 1926 znova izvoljen za načelnika kranjske podružnice planinskega društva.⁹⁰ Zdi pa se, da so se Zupanu takrat obetale spremembe na poklicnem področju. Ob koncu oktobra 1925 je namreč v celjski bolnici umrl tamkajšnji ravnatelj realne gimnazije Anton Jeršinovič (1876–

⁸² Za te podatke se zahvaljujem zgodovinarju Klemenu Lužarju.

⁸³ OŠTA/KA, BA, Nr. 175017, karton 228, Zupan Anton.

⁸⁴ Iz zapuščine prof. Zupana (hrani: Karl-Nenad Ribič).

⁸⁵ Karl-Nenad Ribič, pričevanje z dne 16. 7. 2015.

⁸⁶ Prim. *200 let I. gimnazije v Celju*, str. 265.

⁸⁷ Prim. *Poti h goram*, str. 5.

⁸⁸ *Jutro*, 14. 5. 1921.

⁸⁹ *Slovenec*, 24. 6. 1923, str. 3.

⁹⁰ Prim. *Poti h goram*, str. 5.

1925).⁹¹ Po njegovi smrti se je odprlo vprašanje, kdo ga bo nasledil. O tem je, kakor se zdi, večkrat različno poročalo časopisje. *Slovenec* je 9. marca 1926 objavil govorico »iz proforskih krogov«, da je za novega ravnatelja celjske gimnazije imenovan dr. Franc Rostohar (1884–1935).⁹² Toda temu je očitno nasprotovalo *Jutro*, češ da Rostohar ne izpolnjuje vseh pogojev. Zato so se v *Slovenecu* znova oglasili in zagovarjali Rostoharja, pa čeprav »ni naš pristaš«. ⁹³ V tem času je v resnici ravnatelj prof. Martin Mastnak (1879–1958).⁹⁴ Z imenovanjem omenjenega Rostoharja, kot kaže, ni bilo nič, zato pa je junija 1926 časopisje objavilo novico, da je za ravnatelja celjske gimnazije imenovan »dosedanji profesor gimnazije v Kranju g. prof. Anton Zupan«. ⁹⁵ Iz članka v *Novi Dobi* razberemo, da je bil Zupan za ravnatelja imenovan zato, ker je bil »po službenih letih najstarejši prošnjik«. ⁹⁶

Tako se je Zupan poleti tega leta poslovil od Kranja in tamkajšnjih aktivnosti ter se preselil v Celje, kjer se je po svojih močeh skušal vključiti v tamkajšnje društveno življenje. Žal mi o tem obdobju doslej ni uspelo pridobiti podrobnejših podatkov, zato so zapisi o tem času nekoliko skromnejši. Tudi tu je bil dejavno vključen v skrb za bližnjega, kot ravnatelj je bil predsednik podpornega društva za revne učence na celjski gimnaziji.⁹⁷

Maja 1932 je s kraljevim ukazom napredoval v plačnem razredu, in sicer v »III. – 1. položajne skupine«, kakor je poročalo časopisje,⁹⁸ že čez slaba dva meseca pa je bil upokojen.⁹⁹ Čas očetovega slovesa pa je zanimivo sovpadal s sinovim vzponom. Njegov sin Anton ml. si je namreč izbral vojaški poklic in se zapisal vojni mornarici. Ob koncu leta 1932 je napredoval v čin »poročnika bojnega broda 2. razreda«, kakor je poročalo časopisje.¹⁰⁰ Profesor je bil na te uspehe svojih otrok še kako ponosen. Po upokojitvi v Celju ni videl obstanka. Vleklo ga je namreč domov, pod njemu tako ljubi Stol.

Od upokojitve do smrti

V domači Vrbi se je naselil v rodni hiši in najel manjšo njivo, kjer je gojil različno zelenjavo in druge poljščine. Kot se spominja njegov vnuk, je Zupan tudi na njivi skoraj vedno nosil kravato, »lajbič« in klobuk.

Udeleževal se je različnih prireditev v domačih krajih in še vedno spremljal, kaj se dogaja v planinskih društvih. Morda so se ga prav zato leta 1940,

Anton Zupan na domači njivi z vnukoma in hišno pomočnico (Zapuščina prof. Zupana).

ob trideseti obletnici Prešernove kočice na Stolu, spomnili v različnih časopisih, kjer so poudarjali njegove zasluge za njeno postavitve. Sam pa je takrat kot »direktor v. p.«, kakor so navajali časopisi, prebival v Vrbi. Poleg poljskih opravil se je večinoma zadrževal doma ter veliko bral različno literaturo in časopisje. V to idilo sta zarezala druga svetovna vojna in povsod prisoten strah. Korakanje vojaških škornjev, mobilizacija, zapori, pa tudi občasno streljanje, za ljudi v tistem času niso bili nič nenavadnega. Tudi v Vrbi so se večkrat znašle nemške patrulje in se ustavile prav pri prof. Zupanu, ker so vedeli, da zna odlično nemško. Toda prav zaradi teh stikov je bil tik po koncu vojne skorajda ustreljen kar pred domačo hišo. Zanj so se potegnili nekateri vaščani in izpričali, da ni sodeloval z Nemci niti deloval proti ljudstvu in novi oblasti. Zato so ga izpustili. Po teh viharnih prvih dneh v novi državi pa se je življenje počasi vrnilo v stare tirnice.

Prof. Zupan je tudi po vojni budno spremljal dogodke, še naprej se je zanimal za planinstvo in literaturo, občasno pa je delil inštrukcije kateremu od vaških otrok. Na svoj način je poskušal poučevati tudi svoje vnuke, česar se še vedno spominja Karl-Nenad. V spominu mu je ostalo, kako ga je ded oziroma »papan«, kakor so ga klicali, učil risati in pisati. Pokazal mu je tudi, kako se nariše krog brez šestila. Zamujanja pa Zupan ni prenašal, zato je med otroki in vnuki veljal za strogega in izjemno natančnega človeka. Takšnega torej, kakršnega so poznali njegovi dijaki. Ta natančnost se je poznala tudi doma v hiši in okoli nje; pa naj gre za zlaganje drv ali urejeno domačo knjižnico, ki je bila precej bogata. V splošnem so se ga, kakor je pripovedoval vnuk, knjižničarji tukajšnjih knjižnic kar malo bali, kadar je zavil k njim. In tja je rad hodil, dokler mu je zdravje dopuščalo. V zadnjem letu življenja ga je namreč že precej pestila bolezen, ki ji je podlegel na Prešernov praznik, 8. februarja 1954, in v domači hiši za zmerom zatisnil oči. Do pogreba je ležal v domači hiši, kamor so se od

⁹¹ *Slovenec*, 27. 10. 1925, str. 4.

⁹² *Slovenec*, 9. 3. 1926, str. 5.

⁹³ *Slovenec*, 17. 3. 1926, str. 4.

⁹⁴ Prim. *200 let I. gimnazije v Celju*, str. 264–265.

⁹⁵ *Slovenski narod*, 8. 6. 1926, str. 3.

⁹⁶ *Nova Doba*, 8. 6. 1926, str. 1.

⁹⁷ Prim. *Nova Doba*, 31. 10. 1920, str. 3.

⁹⁸ *Nova Doba*, 14. 5. 1932, str. 3.

⁹⁹ Prim. *Deutsche Zeitung*, 7. 7. 1932, str. 2.

¹⁰⁰ *Nova Doba*, 27. 12. 1932, str. 1.

Anton Zupan in njegova soproga Anica, poleg mame (levo) hčerka Vanda, za očetom stoji hčerka Anica (Nani) in zraven nje mornariški častnik sin Tone (Zapuščina prof. Zupana).

blizu in daleč zgrinjali ljudje, s katerimi se je tako ali drugače srečeval. Na njegov pogreb je prišlo veliko število praporov raznih društev in organizacij, zlasti pa mnogi njegovi nekdanji dijaki, ki so se do Žirovnice pripeljali z vlakom, od tam pa peš korakali do Zupanove domačije. Pogreb je bil tako velik, kakor se spominja vnuk, da so ljudje še vedno stali v Vrbi, ko so pokojnega Zupana že prinesli do farne cerkve na Breznici in tamkajšnjega pokopališča.¹⁰¹ Ob grobu mu je govoril prof. Vilko Rus. Njegovi potomci so se s posebno zahvalo iskreno zahvalili duhovščini in sploh vsem, ki so njihovega »nepozabnega papana in soproga« pospremili na zadnji poti.¹⁰² Spomin nanj še danes živi v krajih pod Stolom, pa tudi med planinci, ki obiskujejo Prešernovo kočjo na Stolu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Archiv der Universität Wien

Archiv der Universität Wien, Nationalen, Philosophische Fakultät – mikrofilmi (MF) 1057 – 1066, Zupan Anton.

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana:

Škofjski arhiv Breznica, Status Animarum (SA) Breznica II A in SA Breznica II B
Škofjski arhiv Škofja Loka, Poročna matična knjiga Škofja Loka – prepisi za l. 1900, zap. št. 28.
NŠAL 107, Fotografška zbirka, P, Vovk.

ÖSTA – Österreichisches Staatsarchiv

KA – Kriegsarchiv

Quall, Karton 3942, Zupan Anton.

BA, Nr. 175017, Karton 228, Zupan Anton.

Zapuščina prof. Zupana – hrani: Karl-Nenad Ribič.

¹⁰¹ Karl-Nenad Ribič, pričevanje z dne 28. 8. 2016.

¹⁰² *Slovenski poročevalec*, 14. 2. 1954, str. 6.

TISKANI VIRI

Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1897/8–1899/1900.

Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph-Staatsgymnasiums in Krainburg veröffentlicht für das Schuljahr 1901/1902; 1902/1903; 1910/1911; 1911/1912.

Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1890, 1891, 1893/94, 1894/95.

Stalež solstva in učiteljstva v Sloveniji 1923.

ČASOPISI

Deutsche Zeitung, 1932.

Gorenjec, 1900, 1901, 1903, 1906, 1907, 1910.

Jutro, 1921.

Nova Doba, 1920, 1926, 1932.

Planinski vestnik, 1899, 1911, 1963.

Slovenec, 1899, 1907, 1923, 1925, 1926.

Slovenski gospodar, 1915.

Slovenski narod, 1868, 1899, 1910, 1926.

Slovenski poročevalec, 1954.

LITERATURA

200 let I. gimnazije v Celju: monografija: 1808/08–2008/09 (ur. Igor Grdina). Celje: I. gimnazija, 2010.

Ceglar, Ludovik: *Nadškof Vovk in njegov čas I (1900–1963)*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba 1993.

Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009.

Ernest Zehetbauer: *Die "Einjährigen" in der alten Armee: das Reservoffizierssystem Österreich-Ungarns 1868–1914*. Osnabrück: Biblio-Verlag, 1999.

Finžgar, Franc Saleški: *Leta mojega popotovanja*. Zbrana dela VII. Celje, 1962.

Glückmann, Carl: *Das Heerwesen*. Wien: L. W. Seidel & Sohn, 1900.

Jagodić, Jože: *Mojega življenja tek: spomini*. Celovec: samozaložba, 1974.

Letopis Cerkev na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000. Ljubljana: Nadškofija Ljubljana, 2000.

Ljubljanski klasiki 1563–1965 (ur. Živka Črnivec et al.). Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Po desetih letih 1899–1909. Kranj: Kranjska podružnica S.P.D., 1909.

Poti h goram: tretja kronika kranjskih planincev (ur. Marjan Raztresen). Kranj: Planinsko društvo, 2011.

Stergar, Rok: *Slovinci in vojska, 1867–1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do*

začetka 1. svetovne vojne. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004.

Vodopivec, Peter: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Kronika, 1971.

PRIČEVANJA

Janeza Ropreta, pričevanje z dne 14. 7. 2015.

Karl-Nenad Ribič, pričevanje z dne 16. 7. 2015 in 28. 8. 2016.

SPLETNI VIRI

<http://www.zirovnica.com/clanek/2002/01/monsignor-tomo-zupan-breznica-na-gorenjskem-breznicanje> (pridobljeno 25. 8. 2016).

<https://www.deutsche-biographie.de/gnd119035030.html#ndbcontent> (zapis z dne 29. 8. 2016).

http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_P/Pastrnek_Frantisek_1853_1940.xml (zapis z dne 4. 9. 2016).

Zakon od 11. aprila 1889, s katerim se uvaja nov vojni zakon. Dostopen na spletu: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rsl&datum=1889&page=129&size=45> (zapis z dne 25. 8. 2016).

<https://www.deutsche-biographie.de/pnd116253215.html> (zapis z dne 27. 8. 2016).

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380810/> (zapis z dne 28. 8. 2016).

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi311447/> (zapis z dne 28. 8. 2016).

SUMMARY

Anton Zupan (1874–1954), a grammar school teacher from Vrba

The paper on grammar school teacher Anton Zupan (1874–1954) aims to provide a brief description of his life, of which relatively little has been known until now. He was born in Vrba, a small village below Mt. Stol and the birth village of the greatest Slovenian poet France Prešeren. Upon completing grammar school, Zupan set out for Vienna, where he enrolled in the university to study philology. After the first year, he interrupted his studies and moved back to Ljubljana, where he spent one year volunteering, completed his military service with an officer's exam and obtained the rank of Reserve Lieutenant. After that he returned to Vienna to complete his studies and then set out for Kranj, where he took up teaching at Kranj's grammar school, married and left an

indelible mark on the local social life. Zupan was actively involved in various organisations and clubs. He inscribed himself in the history of Slovenian mountaineering as a longstanding chief of Kranj's branch office of the Slovenian Mountaineering Society and one of the men credited for the construction of the Prešeren Lodge on Mt. Stol, which was put to use in 1910.

Zupan also had a decisive impact on the life of the future (Arch)Bishop of Ljubljana, Anton Vovk, to whom he was a confirmation godfather as well as mentor throughout his education. At the outbreak of the First World War Zupan was enlisted as an officer, sent to the Albanian Front in 1916 and decorated for bravery. He awaited the end of the war as Captain of the Austro-Hungarian Army and upon re-

turning home found himself within a new state. His path brought him back to Kranj, where he continued teaching at the local grammar school and became a city councillor. In 1926 he was appointed headmaster of the Celje Grammar School, where he worked until his retirement. Zupan spent his old age in his birth village. Even after retirement he made every effort to support various local clubs and individuals, as well as occasionally tutored some of the village children, especially in German and stenography. Only after his death in 1954 did it become clear how deep Anton Zupan had endeared himself into the hearts of many mountaineers and former pupils with his character and moral virtue. The memory of him is still preserved among the older inhabitants of Vrba.